

LALE DEVRİ'NDE İSTANBUL BAHÇELERİ

Hilal Turgut^{a1}

E-mail: hilalturgut@ktu.edu.tr

Özet

Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk sanatının peyzaj mimarlığı açısından da daha detaylı incelenmesi gerekmektedir. Tarihi Türk bahçeleri ile ilgili araştırmaların yeterince detaylandırılmamış olması Türk sanatını İslam sanatı ve zaman zaman da batı sanatının gölgesinde bırakmıştır. Kendine has çizgileri ve üslubu ile karakterize olan ve yaşadığı çağın sanatsal özellikleri ile yoğrulan bu asil sanatın bir dönemini peyzaj mimarlığı açısından değerlendirmek bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu çalışmada; Sedad Hakkı Eldem ağırlıklı olmak üzere sanat tarihçilerinin yaptığı çalışmalar ışığında 18. yüzyıl Lale Devri İstanbul bahçeleri ve tasarım detayları hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Lale Devri
Sa'da bad
Türk Bahçeleri

ISTANBUL GARDENS IN THE TULIP ERA

Abstract

Turkish art, which is spread over a wide geography, should be examined in more detail in terms of landscape architecture. The fact that the researches on historical Turkish gardens were not detailed enough condemned Turkish art to the shadow of Islamic art and from time to time to western art. This study aimed to evaluate a period of this noble art, which is characterized by its unique lines and style and kneaded with the artistic features of the age in which it lived, in terms of landscape architecture. In this study; in the light of the works of art historians, especially Sedad Hakkı Eldem, it was tried to give information about the 18th century Tulip Era Istanbul gardens and design details.

Keywords

Tulip Era
Sa'da bad
Turkish gardens

^a Karadeniz Teknik Üniversitesi Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Trabzon; ¹ORC-ID. 0000-0002-5541-1187.

Makale Bilgisi: Derleme Başvuru: 25.10.2020; Düzeltilme: 7.11.2020; Kabul: 09.12.2020; Çevrimiçi yayın: 25.12.2020

Atıf için: Turgut, H. (2020). Lale Devri İstanbul Bahçeleri, ATA Planlama ve Tasarım Dergisi, 4:2, 97-105.

© 2017 ATA PTD, Tüm Hakları Saklıdır

1. GİRİŞ

İstanbul'un başkent olmasından sonra Osmanlı tarihinin en önemli olguları sultanların katılmaya devam ettikleri savaşlar, Celali isyanları, kanunların ve örfün güçlü olmasına karşın din kültürü ağırlıklı toplumsal bir yaşam, sürekli olarak Avrupa'dan geri kalan bir eğitim ve giderek bozulan ekonomidir. Osmanlı Devleti, Fatih döneminin kültürel açılımını Kanuni döneminin askeri ve ekonomik gücünü bir daha elde edememiştir. Lale devrine kadar tarihi tablo bir gerileme tablosudur. Devletin ekonomik gücü, toplumsal dinginliği yitirilmiştir. Osmanlı Devleti, kendi mirasını yemektedir. (Kuban, 2007). Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadrazamlığında Avrupa'ya açılma çabaları ve politikalarının yürütüldüğü 1718-1730 yıllarını kapsayan döneme ilk defa Yahya Kemal Beyatlı Lâle Devri tabirini kullanmıştır. Tarihçi Ahmed Refik Altınay tarafından 1913 yılında İkdam gazetesinde tefrika edilen makalenin ve iki yıl sonra basılan kitabın başlığında kullanılan bu ad Osmanlı tarih literatüründe yaygınlık kazanmış, Osmanlı tarihinin bir zevk, eğlence, barış, yenileşme ve sivil reform döneminin başlangıcı olarak anlaşılmıştır (Arseven 1956). Bu dönemin padişahı III. Ahmet, sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'dır (URL 1). Politikada olduğu kadar edebiyatımızda da resmimizde ve süsleme sanatlarımızda Avrupa'ya açılımın yaşandığı Osmanlı İmparatorluğu için bir dönüm noktası olan bu kısa dönem zerafetin yerleştiği bir Türk asrıdır (Ortaylı 2009, Kuban, 2007).

İbrahim Paşa'nın yenilenme çalışmaları imparatorluğa matbaanın gelmesi, sanat ve kültür hareketlerinde başta olmak üzere, eğitim mühendislik ve askeri anlamda da değişimleri getirmiştir. Kısa süre de olsa imparatorluğun ağır yenilgilerinin durduğu bir toparlanma süreci yaşanmaktadır. Özellikle mimari alandaki atılımlar ile eşsiz eserlerin ortaya çıktığı bu dönem Türk kent yapısında da değişimlere sahne olmuştur.

Kuban (2007), Avrupa'da Rönesans-Maniyerizm-Barok-Rokoko-Neo-Klasisizm-Seçmecilik aşamalarına karşılık Türkiye'de; Sina Klasiği-Lale Devri-Roko-Barok-Empire-Seçmecilik şeklinde bir dizi olduğunu ifade etmektedir. Lale devrinin yenilenme hareketleri öncelikle mimariye yansımaları saraylarda başlamıştır. Lale devrinin çoğunluğu tahrip

edilen mimarisi Osmanlı mimarisinin bir tür Maniyerizmi olarak görülebilir.

Lale devri bahçeleri pek çok saray, yalı, kasır, çeşme, sebil, su bendlerinin ve önemli bahçe özelliklerinin yapıldığı dönemdir (Ortaylı, 2009).

18. yüzyılda Avrupa'yı etkisi altına alan ve "egzotik" liği ile ilgi gören Türk modası "alla Turca" adı altında Avrupa ve Avusturya kültürüne girmiş ve müzik, tiyatro, edebiyat, opera ve bale gibi sanatın değişik kollarına yansımıştır (Balkış, 1994). 'İbrahim Paşa'nın devrinde Saray Hümayûn'un serveti ve ihtişamının çok parlak olduğu ifade edilmektedir. O kadar ki Pasarofça antlaşmasından sonra, Viyana'ya sefir gönderilmesi icap ettiği zaman Padişah tarafından son derece pahalı hediyeler gönderilmiştir. Miktarı hayli yekun tutan bu hediyelerin içinde özellikle elmaslar, inciler ve zümrütlerle süslü çadırlar ve kılıçlar, İstanbul dibasından baştan başa altın eğerler yer almıştır. O zaman şikk-ı sâni defterdarı bu hediyelerle Viyana'ya gönderilmiş, devletin namusu için gösterilmesi gereken her şeyi gözler önüne sermiştir' (Altınay, 2014).

Yirmi sekiz Mehmet Çelebi ve oğlu Said Efendi ve 85 kişinin Fransa'ya gönderilmesi ile Fransa ve Türkiye arasında ilişkiler başlamıştır. 1721 yılında Osmanlı Sarayı'nın Elçisi olarak Paris'e giden Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi ve heyeti değişik kıyafetleri ve kendilerine özgü kibar tavırlarıyla oldukça dikkat çekmişlerdir. Zamanla Paris'de sanat ortamını canlandıran bu olaylar, Fransa'da "Turquerie" (Türköri) modasının yaygınlaşmasının başlıca sebeplerinden biri olarak görülmektedir. Bu moda; resmin yanı sıra, müzik ve edebiyat alanında da kendini göstermiştir. 1722 de Leonardo Leo, -Bajazette-, -Imperator de Turchi'yi, 1753'de Johann Adolf Hasse, -Solimano-'yu, 1782 de Mozart, -Saraydan Kız Kaçırma- operasını yazmış, bunun yanı sıra en azından dört parçasında Türk müziğinden yararlanmıştır. 1721'lerden başlayarak Türk konusu Fransız romanında ele alınmıştır. Cousin de Mahomet; Sofa; Mahmoud, Histoire Orientale (1729); Abou Mouslu DU les vrais amis, Histoire Turque (1737), bunlar arasında en ünlü olanlardır (URL-2).

Arseven, 1956'ya göre, Mehmet Çelebi'nin Paris'de Versay ve Trianon saray ve bahçelerinin güzelliğinden etkilenmesi ile İstanbul'da da buna benzer sarayların yapılması isteği uyanmıştır. Bu dönem İstanbulluların lale çiçeğine olan düşkünlüğü de eşsiz dış mekanların oluşmasında önemli bir etken olmuştur.

İncelenen kaynaklar ışığında Lale devri İstanbul'un önemli bahçeleri arasında pek çok mesire alanı, köşk, kasır yalı bahçeleri olduğu bilinmektedir. Adı geçen bahçelerin bir kısmı daha önceki çağlara ait olmasına rağmen yazılı kaynaklarda bu dönemde en güzel çağını yaşadıkları anlaşılmaktadır. Başta Sa'da bad olmak üzere, Hurşid Paşa Çiftliği, Eyüp Ağa Eskisi, Harp Meydanı, Kalamış, Deniz Hamamı, Can Kuyusu, İdris Köşkü, Kırk Serviler, Birdir Ağa Kırılığı, Bülbül Deresi, İhlamur Mesiresi gibi mesire yerleri, Fulya Tarlaları, Abdüselam Tekkesi Bahçesi, Dede Bostanı, Karabali Bahçesi, Çırağan Bahçesi, Bebek Bahçesi, Beylerbeyi Bahçesi gibi pek çok bahçe bu dönemde anılmaktadır (Sönmez ve Aktaş, 2010).

İbrahim Paşa mühendislik ve sanat alanlarında yapmaya başladığı yenilikleri ile saray hayatı başta olmak üzere toplum hayatında büyük yeniliklere yol açmıştır. Kağıthane deresinin etrafında yaptırdığı zarif kasırlar, çeşmeler ile Sa'da bad doğmuştur (Nirven, 1949). 18. yüzyıl kaskadlı havuz mimarisinin en önemli örneği Kağıthane'deki Çağlayan bahçesidir. Kağıthane deresinin Kağıthane köyü karakolu önündeki köprüden itibaren 'Çadır' köşkünün bulunduğu yere kadar 25m. genişlik 1100m. uzunlukta iki yanı mermer kaplı bir kanal içerisinde akararak büyük bir havuzda içinde toplanıp ve oradan doğal yatağına akması şeklinde inşa edilmiştir. Pek çok su yolu, galeri ve hazneler inşa edilerek yapılan yapı Cedvel-i Sim olarak anılmaktadır (Arslan, 2006).

"Sa'da bad'ın her köşesi coşmuş ve köpürmüş bir renk ve çiçek güzelliği içinde, gülen zarif köşkler ile süslenmişti. Ta Harzen illerinden gelen Akdeniz'in mai köpüklü kıyılarında büsbütün incelesen ipeklesen süs ve ziynet haline gelen bir şark hayatı her tarafta görülüyordu. Duvarların hanımelleri, menekşe gülleri, eflatun salkımların parlak renkli bir tül

gibi sardığı bahçelerin buhurlanmış tatlı bir koku içerisinde kafesler, şahnişler, oymalarla süslü kasırların içini ipekler, sırmalar, elmaslar içinde giyimli kadın ve erkekler doldurmuştur" (Nirven, 1949). Bazı tarihçilere göre Mehmet Çelebi'nin Fransa seyahatinde Fransız mimarisinden esinlenerek yaptırdığı Sa'da bad için Eldem, "Fontainebleau kanalını olsa olsa biçim ve uzunluğu ile andıran Cetvel-i Simden başka bu kompozisyonda Fransız sanatının etkisini hatırlatan bir bölüm görmemekte olduğumu itiraf ederim. Örnek olarak gösterilen Marly'nin ise Sa'da bad ile en küçük bir ilgisi yoktur. Sa'da bad camiasının Marly'nin bir taklidi olması meselesine gelince, bunun yetersizliğini anlamak için, Marly pavyonu ile parkının planlarını tetkik etmek kafidir. Ortada ünlü hayvan yalağı (abreuvoir) ile son bulan büyük havuz, havuzun öteki ucunda ve iki büyük mihverin birleştiği noktada Kırılın Köşkü, iki tarafında altışar maiyet ve misafir pavyonları vardır. Fransız imarisine tamamen yabancı olan bu tertip o zamanlarda moda olan ve birinci Çinili Trianonda uygulanan 'Chinoiseries' ve 'Turqueries' lerin büyük ölçüde uygulanmış bir örneğinden başka bir şey değildir" ifadelerini kullanmıştır. Arslan, (2006); Cetvel-i Sim'i bütün olarak değerlendirilerek Sa'da bad ve yapılarına fikren esin kaynağı olduğu düşünülen yabancı bahçelerin karakteristik özelliklerini karşılaştırmış peyzaj özellikleri, kuruluş amacı ve tasarım detayları açısından oldukça farklılıklar olduğunu ifade etmiştir. Benzerliği üzerinde durulan Fontaineblau kanalı ile tek benzer özelliğin her iki kanalda da güneşin doğuşu ve batışı esnasında suyun yansıtıcı özelliği ile ortaya çıkan manzara olduğunu ifade etmektedir. Aynı konu üzerinde Atasoy (2002), aynı konuda bu saray ve bahçelerinin Avrupa tarzında olmasına rağmen Osmanlı zevkine uygun inşa edildiğini ifade etmektedir.

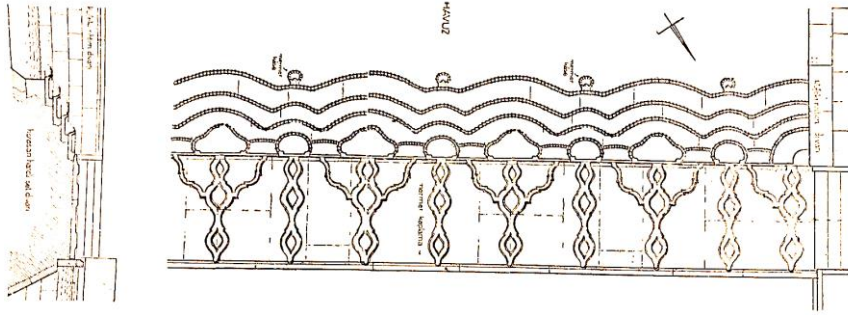
Çağlayan köşkü bahçe ve havuzları 4 devirde inşaa edilmiştir. İlki III. Ahmet 1723 tarihindedir. Kasr-ı Sa'da bad, Hurremabad, Hayrabad, Çeşme-i nevpeyda, Kasr-ı Cenan, Kasr-ı Niad, Çeşme-i Nur, Cetvel-i Sim, Asr-i Surur ve Cısr_1 Nurani isimli kasır, köşk, çeşme, havuz ve bend- köprüleri inşa edilmiştir(Şekil 1) (Eldem,1977).

Şekil 1. Kağıthane Çayının ilk durumu (Eldem 1977)

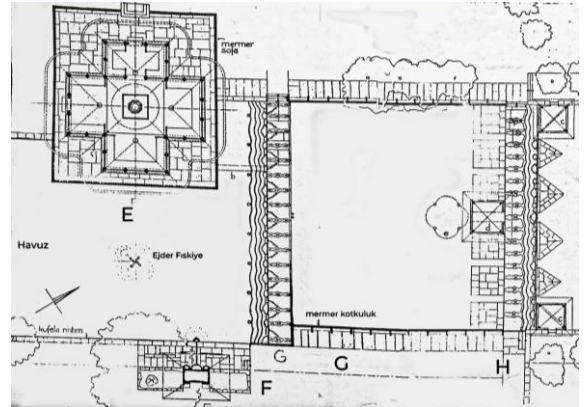
Sa'da bad ilk olarak iki su bendi, Çadır Köşkü, çeşme ve sofası olacak şekilde kurulmuştur. Bendler suları tutmanın yanı sıra küçük şelaleler oluşturarak suya hareket kazandırılmıştır. Oyulmuş kanalcıklar klasik olmasına rağmen bazı eklentileri rokoko etkisini taşımaktadır. Oyulmuş taşlar, kabartma mermer balıklar bu dönemin kazandırdığı figürler arasında yer almaktadır. Kurak mevsimlerde yer altı menfezleri kapatılarak su

seviyesi ayarlanmaktadır. Bend üzerinde açılmış olan deliklerden akan su oyulmuş kanallardan akarak küçük kaseciklere akıtılarak su oyunları oluşturulmuştur. Bu kasecik ve kanallar barok ve natüralist tarzı anımsatmaktadır. Büyük havuzda ise; ortada dört başlı tunçdan yapılmış yılan şeklinde fiskeye dikkati çekmektedir. Sonradan kaybolan üç mermer tekne de bu havuzda dikkati çeken öğelerden birisidir (Şekil 2).

Şekil 2. İkinci set, Çağlayan-ı Sani Rölöve plan ve kesiti (Eldem, 1956)

Önemli özelliklerden birisi de Kağıthane'deki III. Ahmet çeşmesidir (Şekil 3). Nur çeşmesi, Çeşme-i Nevpeyda, Nev Çeşme-i Pakize adları ile de anılan mermer çeşme altın tezhibler ile süslenmiştir. Havuz etrafında yer alan yeşil alan ve ağaçlar doğal halde bırakılmış daha sonra Sultan Abdülaziz zamanında İngiliz bahçe tarzında tasarlanmıştır. (Eldem, 1977).

Şekil 3. Sa'da badda Çağlayan mıntıkasına ait ayrıntılı rölöve restitüsyon planı E; Kasr-ı Cenan, F, Çeşme-i Nevpeyda, ve ya III. Ahmet Çeşmesi G; ikinci set yani Sır'at Köprüsü, H; üçüncü set (Eldem, 1977)

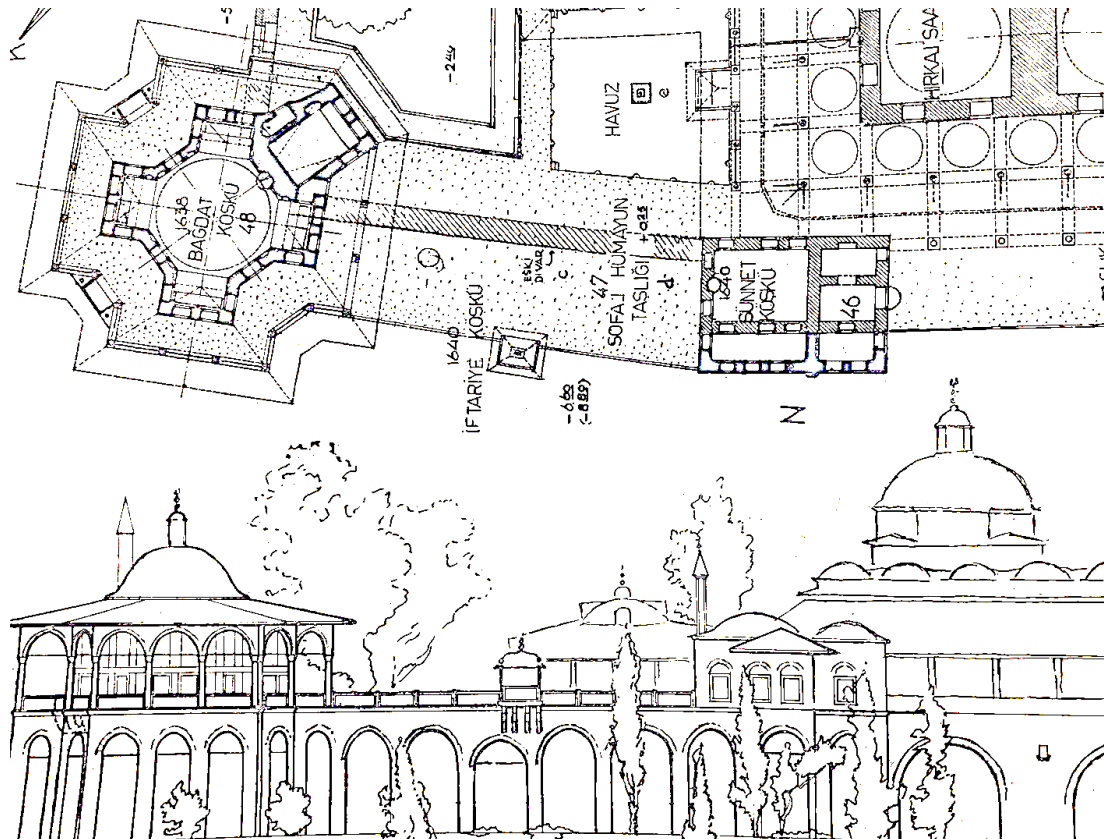
Cetvel-i Sim ile Kağıthane deresinin iki yanında yerler ve yamaçlarda dinlenme yerleri ve kasırlar inşa etmeleri, bağ ve bahçelerde üzüm ve meyve ağaçları dikmeleri istenmiştir. Bunun üzerine 170 kasır ve bahçenin inşa edildiği bilinmektedir (Eldem,1976)

İstanbul bahçeleri ve parkları topoğrafyaya göre setli bahçeler ve yalı bahçeleri şeklinde düzenlenmiştir. Türk bahçelerinin her döneminde tabiata karşı saygı ile yaklaşmış, topoğrafya korunmuştur. 18. ve 19. yy. da İstanbul'da pek çok setli bahçenin varlığı bilinmektedir. Abbas Ağa sırtları, Küçük Çamlıca, Sütlüce, Kandilli, Çırçır, Çubuklu, Silahdarağa mesireleri sayılabilecek birkaç mesirelerdendir. Bu setler üzerinde genellikle fıstık çamları ve kademeli su oyunlarının hem göze hem de kulağa hoş gelecek şekilde tasarlanmıştır.

18. yy ortalarında yapılmış olan Münir Paşa ve ya diğer adı ile Burhanettin Efendi Yalısı setli bahçelere örnek olabilecek yalılardan birisidir. Beş setten oluşan bahçede birinci set, birbirini kesen iki yolla dört partere bölünmüştür. İkinci set duvarları tarafında taş odalar, diğer

tarafında limonluk ve çeşme bulunmaktadır. Çift rampalar ve merdivenler ile setler birbirine bağlanmıştır (Şekil 4).

İstanbul asma bahçeleri de estetik değerleri ile oldukça dikkat çekici bahçelerdendir. Eldem,1976; bu bahçeleri Babilin asma bahçeleri ile aynı mantıkta inşa edildiğini vurgulamaktadır. Kalın taş ayaklar ile kemerler, bunların üzerinde tonoz ve voltalar bulunur ve sular kanallar ile dışarıya akıtılır (Şekil 5). 1847 tarihli bir Fransız makalesinden bu bahçeler için "III. Ahmet zamanında ki bu bahçelerin Babilin asma bahçeleri ile boy ölçüşecek güzellikte olduğu, deniz kenarında ki surlar boyunca altın renkli çizgili parlak çadır bezleri ile örtülü yüksek kafesler (limonluk) ve bunların içerisinde nadide kuşlar, dünyanın dört bir yerinden getirilmiş bitkilerin olduğu, gece ince kandiller ile aydınlatılan bahçelerde ateş böcekleri etkisi yaratıldığı kokulu bitkilerin sıklıkla kullanıldığı ayrıca bitkiler arasına altın ve de mermer kaselerde öd ağacı yakılarak muhteşem kokuların etrafa yayıldığı ve özellikle lale başta olmak üzere rengarenk çiçeklerin olduğu" anlatılmaktadır.

Şekil 4. Topkapı sarayında Sofa-i Hümayun asma bahçeleri (Eldem, 1976)

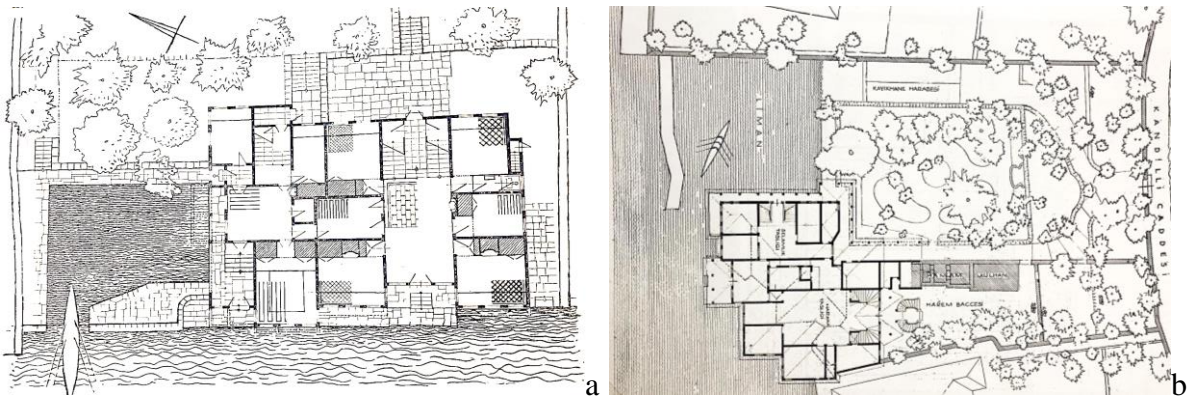
Şekil 5. Topkapı sarayında Sofa-i Hümayun asma taşlığı (Eldem, 1976)

Sa'da bad bahçeleri; köşkerin bahçe, su kanalı ve havuz bağlantısının ön planda tutularak yapılar topluluğunun herkes tarafından görülebilecek şekilde düzenlenmesi ile dikkat çekmektedir. Sa'da bad'ın tamamlanmasından sonra Boğaz'ın en güzel yerlerinin seçilmesiyle bu inşa faaliyeti genişleyerek devam etmiştir. Genellikle iki bazen tek katlı, pavyon veya köşkerden meydana gelen sahil saraylarının yapımında kagir malzemenin yerini bu dönemde daha ucuz ve hafif, kısa zamanda inşa edilebilen ahşap konstrüksiyonlar almıştır. Plan şeması açısından ise, Türk sivil mimarisinin yaygın dört eyvanlı divanhane modeli ile bunun üç eyvanlı varyasyonları uygulanmış, ana mekanın ortasına zemini mermer döşeli bir sofa ile kare planlı, fiskiyeli bir havuz oturtulmuştur. XVII. yüzyıl sonlarında Çengelköy'de Amcazade Yalısı Divanhanesi'nde karşımıza çıkan kare planlı orta mekan etrafında biri deniz üzerinde olmak üzere

üç yönde çıkıntı meydana getiren ve üç yönde manzaraya açılan mekan tasannu uygulaması, tipik Anadolu hayat evlerini hatırlatmaktadır (Canca,1999).

Sedad Hakkı Eldem'in (1976) çalışmaları bu dönem yalı bahçelerinin karakteristik özelliklerini ortaya koymaktadır. Yalı, kayıkhanesi, liman ve bahçenin sıkı ilişki içerisinde olduğu yaşam alanları çoğusu manzaraya açık bir şekilde konumlandırılmıştır. Taşlık zeminlerin çoğunlukla kullanıldığı ve hatta çoğu zaman bu taş zeminlerin yalı altına devam ettirildiği görülmektedir. Bitkiler rastgele yerleştirilmiştir.

Önemli örneklerinin arasında Kandilli'de Hadi Bey Yalısı gösterilebilir. Bina ile çevrili olan iç bahçe denize bakmaktadır (Şekil 6 a,b).

Şekil 6. a) Hadi Bey Yalısı (Kandilli), b) İsmail Paşa Yalısı (Kandilli) (Eldem, 1976)

Silahdarağa'da Muhsinzade Yalısı bahçesi 18. Yüzyıla ait selsebil¹ ve havuzlar açısından önemli örneklerden birisidir. Günümüzde yok

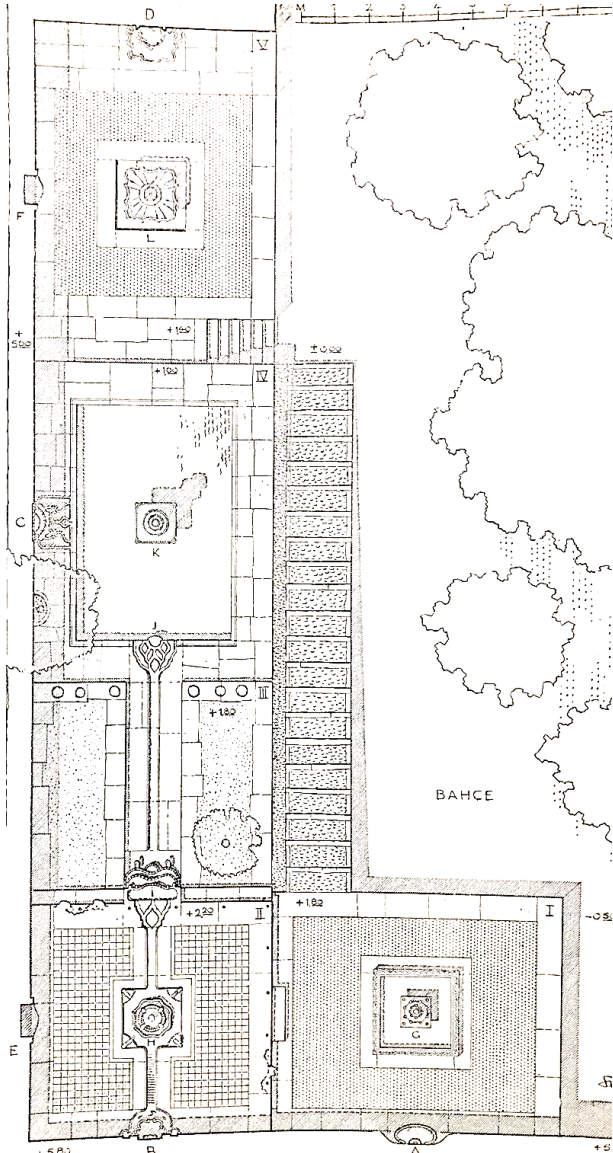
olmuş bu yalının detaylarını Eldem,1976 ortaya çıkarmıştır. Depremler ve farklı etkilerle yıkılmış yeni bölümler eklenerek son durumda

¹Selsebil; bahçeleri süslemek, akan suyun sesinden faydalanmak amacıyla yapılan bahçe donatılarıdır. En üstten akan su kademeli

yapılmış olan çanaklar boyunca akarak görsel güzellik yanı sıra ses ve serinlik sağlamaktadır (Arseven, 1956).

6 selsebil ile 4 havuz ve fiskiyeden oluşmuştur. Baş selsebilin orta bölümü muhtemelen III. Ahmet dönemine aittir (B bölüm). Zemin Sa'da bad'da ki gibi balık motiflidir (Eldem,1976) (Şekil 7,8).

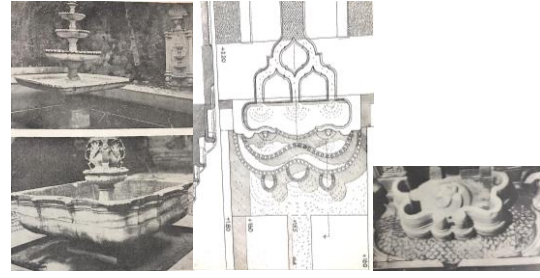
Muhsinzade Yalısı'na benzer bir diğer yalı Tuğrakeş Recai Bey yalısıdır. Duvara dayalı selsebil üzerinde rokoko motifli kaseler çağlayanlar şeklinde akarak kanallarla havuza akmaktadır. Yine burada balık motifli dikkat çekmektedir (Şekil 9).

Şekil 7. Muhsinezade Yalısı, Kuruçeşme (I,III ve IV) sofalar 18. yy ortalarına aittir (Eldem, 1976)

Çırağan Yalısı; VII. yy da Kazancıoğlu Yalısı adı ile anılan bu yerde daha sonra III. Ahmet zamanında Damat İbrahim Paşa karısı Fatma Sultan için bir yalı yaptırmıştır. Sık sık düzenlenen eğlencelerden dolayı adı Çırağan sarayı olarak anılmıştır. Sarayın bahçesi olarak

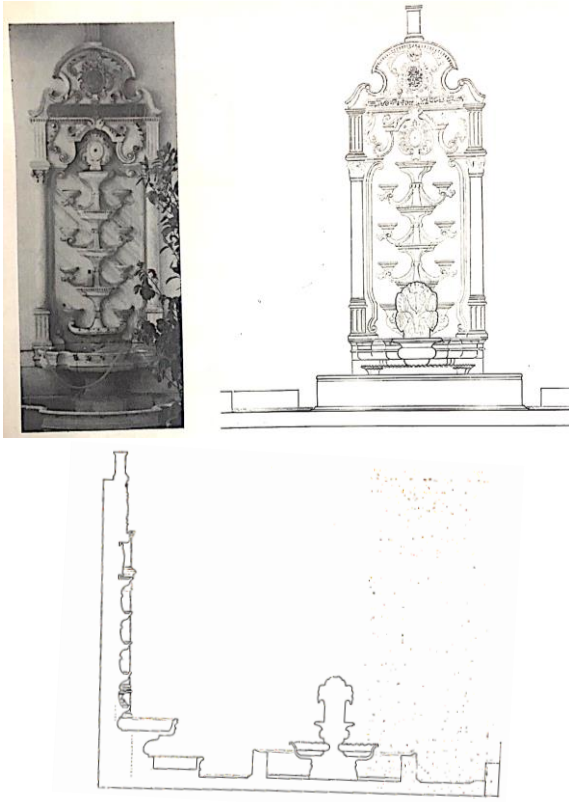
kullanılan geniş bir bahçe içerisinde büyük gölgelik ağaçlar, fundalıklar, yemiş ağaçları, suni dere, kuşaneler ve kameriyeler bulunmaktadır.

Şekil 8. Muhsinezade Yalısı selsebil ve çeşme (Eldem, 1977)

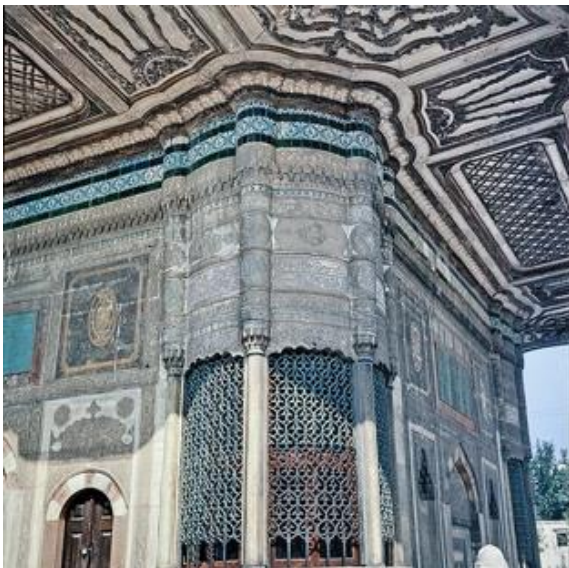
Lale devri sarayları içerisinde; Karaağaç Sarayı, Neşat Abad Sarayı, Lale devri yalılarına ise; Fuat Paşa Konağı, Selim Paşa Bahçesi, Tevfik Paşa yalısı, Kasr-ı Neşat vb. pek çok yalı İstanbul'un eşsiz güzelliğine güzellik katmıştır. Ancak ne yazık ki bahçelerden; Kalender Bahçesi, Hasanağa Bahçesi, Tokat Bahçesi, Hidiv İsmail Paşa Korusu, Üsküdar bahçeleri, bu eserlerin hemen hemen hepsi günümüzde yalnızca tarih kitaplarında yer almaktadır.

Geleneksel Türk saray mimarisinde önemli bir yere sahip olan selsebil ve havuz ögesi, Sa'da bad kompleksi içinde Çelebi Mehmet Efendi'nin anlattıkları ve daha sonra sipariş üzerine getirtilen Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndeki gravür, kitap ve desenlerin de etkisiyle, Osmanlı su mimarisinin bilinen gelenekleri içinde Sa'da bad'da yeniden uyarlanmıştır (Canca, 1999). Bu devrin önemli eserlerinin arasında yer alan meydan çeşmeleri; bu dönemin Osmanlı kentlerine kazandırdığı yeniliktir. Bereketzade gibi çeşmeler ile başlayan ve 18 yy. sonlarında Eyüp'te Mihrişah çeşme ve sebilinde görüldüğü gibi zengin bir 'Rocaille' bezeme ile tasarlanan etkili kompozisyonlar ortaya çıkmıştır (Arseven 1956, Kuban 2007, Kavalcı, 2003).

Şekil 9. Tuğrakeş Recai Bey yalısı selsebil detayı
(Eldem, 1976)

Bu çeşmeler arasında en anıtsal olanı Bab-ı Hümayun önündeki III. Ahmet Çeşmesi'dir (Şekil 11). Karenin köşelerinin kesilmesi ile elde edilen poligon şeklinde, her kenarda iki yanı nişlerle süslenmiş büyük çeşmelerden oluşmaktadır. Beyaz-kırmızı almasığı kemer taşlarıyla vurgulanmış kemerler içinde ve çevresinde Lale Devrinin en güzel bitkisel kompozisyonları ve yazı bandları vardır (Kuban 2007, Gültekin 2019).

Şekil 11. III. Ahmet Çeşmesi (URL 3)

Lale devrinin en güzel bezemeleri ile süslü bir diğer eseri Damat İbrahim Paşa'nın yaptırdığı Darülhadis Külliyesive sebilidir (Kavalcı 2003, Kuban, 2007).

2. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Osmanlı toplumu içinde bulunduğu kültürel koşulların eğilimleri doğrultusunda son ikiyüz yılda büyük yapıtlar yaratmışlardır. Avrupalılar ile kendilerini yok edecek bir mücadeleyi sürdürmüş olsalar da savaştıkları Avrupa kültürünün alıcısı izleyicisi yorumcusu olarak ülke ülke eridikleri ikiyüz yılda her gün daha yeni olan ve sonunda bazen tümüyle ithal karakterine bürünen bir mimari ve fiziksel çevre yaratmışlardır. Bu ithal seçmeci mimarının önemli ürünleri yaratıcı alanları vardır. Ulusal olmadığı söylenen bu mimari bize özgüdür. Özellikle 18. yy'da Avrupa Barokunun ve Rokoko bezemesinin yerel bir versiyonu İstanbul'da yaratılmıştır. (Kuban, 2007) Lale dönemi pek çok açıdan tartışmalara konu olmuş bir dönemdir. Peyzaj mimarlığı açısından oldukça zengin yapıtların ortaya koyulduğu bu dönem yalnızca İstanbul ile sınırlı kalmış yayılma sürecine girememiştir. Bunun en önemli sebeplerinin arasında bu dönemin oldukça kısa sürmüş olması önemli bir etkindir.

İstanbul'la ilgili pek çok kaynak İstanbul'un bahçeler şehri olduğunu anlatmaktadır (Aksoy, 2001, Dil, 2004, Cansever, 2010, Sönmez, 2011). Ancak Sedat Hakkı Eldem'in 1930'lu yıllarda yaptığı çalışma ile pek çok bahçe ve mesire alanı hakkında detaylı bilgilere ulaşabilmekteyiz. Bu gün hayal dahi edemeyeceğimiz güzellikte ki bahçelerin çeşitli sebepler ile yok edilmesi büyük bir mirasın ortadan kalkması büyük bir talihsizliktir. Kentler mimari formlardan ve bu formlara hayat veren içinde barındırdıkları tarihi ve kültürel değerleri ile kıymetlidirler. Lale devri bahçeleri günümüze kadar yaşatılamamış olsa da onları gelecek kuşaklara tanıtmak önemli görevlerimizdendir.

KAYNAKLAR

- Aksoy, L. 2001. İstanbul Kenti Yeşil Alan Durumunun İrdelenmesi. Basılmamış Doktora Tezi. İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Altınay, A.R. 2014. Lale Devri. İlgi Kültür ve Sanat Yayınları. s, 158 .

- Arseven, C. E. 1956. Türk Sanatı Tarihi. Milli Eğitim Basımevi. s, 800.
- Arslan, B. 2006. Cetvel-i Sim ve Ait Olduğu Bütünün(Sa'da bad) Yakın Çevresiyle Birlikte İşlevsel ve Biçimsel Sorgulaması. Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Atasoy, N. 2002. Hasbahçe; Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek. Aygaz Yayınları.
- Balkış, L. 1994. 16.-18. yüzyıllarda Avusturya sanatında Türkler. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. s,145. İstanbul.
- Canca, G. 1999. Bir Geçiş Dönemi Olarak İstanbul'da III. Ahmet Devri Mimarisi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Doktora Tezi s, 335.
- Cansever, T. 2010. Osmanlı Şehri II. Baskı. Timaş Yayınları, ISBN 978-605-114-163-3. İstanbul.
- Dil, M. 2004. İstanbul'un Yeşil Alan Sisteminin Planlama Kriterleri Açısından İrdelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Eldem, S., H. 1977. Sa'dabad. Kültür Bakanlığı Türk Kültür Yayınları Türk Sanat Eserleri 2. s,178. İstanbul.
- Eldem, S.H. 1976. Türk Bahçeleri. Kültür Bakanlığı Türk Sanat Eserleri I, s, 371.İstanbul.
- Gültekin, P. 2019. Kültürel Odaklı Peyzaj Biyografisinin Oluşturulması: Üsküdar Kıyı Bandı Örneği. Düzce Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s., 283. Düzce.
- Kavalcı, Ş. 2003. Kağıthane'de 18. ve 19. yüzyıl Yapıları. Çanakkale Onsekizmart Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s,273. Çanakkale.
- Kuban, D. 2007. Osmanlı Mimarisi. YEM yayın. İstanbul.
- Nirven, S.N. 1949. Sa'da bad Su Tesisleri. ARKİTEKT sayı 207-208., sayfa 271-278.
- Ortaylı, İ. 2009. Lale Devri. TRT toplum ve Medeniyet Söyleşileri.
- Sönmez, S., Aktaş, U. 2011. İstanbul'un Yeşilliği. Avrupa Kültür Başkenti Ajansı. s, 283.
- URL-1 <https://islamansiklopedisi.org.tr/lale-devri> Erişim: 11.11.2020
- URL-2. <https://www.turquery.com/turquerie> Erişim: 15.11.2020
- URL-3. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-iii-cesmesi--topkapi-sarayı> Erişim: 25.10.2020